

ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ ЯК ФОРМА ПРАВОСВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПРОЦЕСІ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

ЛОЩИХІН Олександр Миколайович - доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління

ЄВСЮКОВА Оксана Володимирівна - кандидат наук з державного управління, співдиректор Українсько-Польського Інституту управління, доцент кафедра теорії, історії держави та права та конституційного права Академії муніципального управління

У статті з'ясовані причини виникнення правового нігілізму як певної форми правосвідомості українського суспільства, що перебуває в стадії політичного транзиту. Зазначено, що головним джерелом появи правового нігілізму є кризовий стан політичної системи України та, відповідно, однієї з її складових – правової підсистеми. Доведено, що розв'язання проблеми правового нігілізму, тісно пов'язане з подоланням політичної дестабілізації в Україні на сучасному етапі. Вказано про вплив «Революції гідності» на формування правосвідомості українців. Зазначено, що революційні події посприяли формуванню оновленого українського суспільства, а громадськість стала запорукою зародження суспільних змін, що позбавили Україну від ідеології інформаційного тоталітаризму та забезпечили масовий організований протест найактивніших суспільних верств наприкінці 2013 р.

Ключові слова: правосвідомість, правовий нігілізм, політична система, правова система, «Революція гідності», громадянське суспільство.

Постановка проблеми

Значна частина дискусійних тенденцій у вітчизняній юридичній науці та політологічній думці пов'язана з деформацією правової свідомості як громадянина, так і суспільства в цілому. «Революція гідності», яка призвела до формування нової, демократичної за наповненням правосвідомості, сприяли струк-

турні політичні зміни. Суспільствам, які знаходяться у процесі політичного транзиту, завжди притаманні кризові явища. Саме тому питання щодо зміни та формування правосвідомості українців у процесі трансформації політичної системи викликають зацікавленість науковців та дослідників.

Аналіз наукового доробку

Проблематиці, пов'язаній зі змістовним визначенням категорій: політичного транзиту, правосвідомості та правового нігілізму, який є деформованою формою правосвідомості на певному історичному етапі розвитку суспільства, присвячено значну кількість публікацій. Це, зокрема, наукові праці таких дослідників, як: З. Бзежинського, Т. Бельської, Л. Бунецького, Г. Зеленько, П. Жебровського, Ю. Тодики, О.Ушакова, М. Рудича та ін.

Мета статті

З'ясувати причини виникнення правового нігілізму як певної форми правосвідомості українського суспільства, що перебуває в стадії політичного транзиту.

Виклад основного матеріалу

Зміна ціннісних орієнтацій у свідомості українців відбувається паралельно із завершенням періоду політичного транзиту в українській державі, який тривалий час знаходився у статичному стані, і лише за остан-

ні два роки маємо надію, що перейде до демократії. Свідченням зазначеному є участь широких верств суспільства у політичному житті з активним проявом глибокого патріотизму, що є ознакою громадянського суспільства. В ідеалі громадянське суспільство створює проміжний рівень управління між індивідуумом та державою, здатне вирішувати конфлікти та впливати на поведінку громадян, не вдаючись до механізмів суспільного примусу. Така ситуація є надзвичайно важливою для України, враховуючи трагічні події, які відбуваються на сході нашої держави. Для подальшого з'ясування наукової проблематики зазначимо про етимологічний зміст понять «транзитивність», «політичний транзит». Поняття – «транзитивність» є похідним від латин. понять – *trans* (через, за, з того боку), *transitus* (um) – прохід, проходження, *transeo*, *transii*, *transpire* (iv) – (переходити, проходити). Також походить від англ., як: *transit* – а) транзит б) проходження через; *transitive* – (перехідний), *transitional* (проміжний) *transitory* (минаючий) період [2, с. 49]. У контексті цього категорію «політичний транзит», варто розглядати як засадничу характеристику стану перехідного суспільства, його основних підсистем зодного до іншого у новий якісний стан. Зазначимо, що політичний транзит може охоплювати всі типи перехідних станів політичних систем з точки зору суттєвої зміни їх характеру: не тільки від авторитаризму до демократії, але й навпаки.

Події Євромайдану 2013-2014рр., зумовили трансформаційні процеси і на думку багатьох науковців, правників, політиків та політтехнологів, призвели до ситуації «формування демократичної консолідації». Ця фаза демократичної консолідації настає тоді, коли основні політичні актори досягають згоди щодо політичних «правил гри» [3]. Як зазначає Г. Зеленько, перехід до демократії закінчується демократичною консолідацією, коли в межах перехідного режиму демократичні поведінкові зразки переходять у стабільні структури, а доступ політичних акторів до процесів прийняття політичних рішень відбувається в межах легітимних процедур, що визначаються основними політичними акторами» [3]. Наукову точку

зору дослідниці варто репрезентувати до сучасної політичної ситуації, яка існує в українській державі. Цікавою є її думка про те, що після стану демократичної консолідації соціально-політичні групи, які добивалися вказаної мети, іноді втрачають основні мотиви подальшої активності. Першочерговими виявляються власні інтереси, пов'язані з елементами виживання. Суспільно-політичні зміни супроводжуються, як правило, погіршенням економічної ситуації, що призводить до значного зниження рівня життя, а іноді і до тотального зубожіння. За таких обставин політичні об'єднання монополізують функції артикуляції та агрегації суспільних інтересів і поступово знешкоджують політичного конкурента у вигляді громадянського суспільства [3]. Як вдало підкреслює Г. Зеленько, громадянське суспільство розпадається на окремі сегменти і зорганізується на основі інших, зазвичай вкрай диференційованих інтересів. Соціальні конфлікти та розколи поглиблюються за рахунок виникнення та активізації, так званих, структур домінування та політичної гегемонії. У більшості випадків, такі структури формуються економічно привілейованими прошарками, які лобіюють у державних органах власні інтереси. В Україні підтвердженням зазначеному є стан сучасних суспільно-політичних реалій.

Крізь призму саме такої спрямованості зазначимо, що формування правосвідомості українців тривалий час відбувалося за обставин характерних до, так званих, гібридних політичних режимів, зокрема, за умов гібридної демократії часів Президента В. Януковича. Інтереси громадян лише частково враховувалися владою, а у більшості випадків ігнорувалися владними інституціями. Рівень політичної участі українців збільшувався лише у період між виборчими процесами, але в цілому залишався низьким. Системно порушувалися представниками влади правові норми, результати виборів за фактом виявлялися неправдивими, а отже, були фактично нелегітимними. Персоналізація політики сприяла посиленню в українській державі впливу на політичний процес кланово-олігархічних груп, що призвело до наявності

ті максимально низького рівня довіри до державних інституцій та незадовільного функціонування держави. Домінантою в суспільстві виступала корупційна еліта, яка в реальності мала слабку підтримку у переважної більшості населення в Україні.

Вищезазначені обставини призвели до деформації правосвідомості українців у правовий нігілізм, який виникає за умов правової незабезпеченості суспільства, нерівності компетентності уряду та інших органів влади, ігнорування національної самобутності народу, що призводить до послаблення, втрати поваги до законності, до необхідності встановлення та дотримання правопорядку [7, с. 313].

Незважаючи на різну аспектильність тлумачення, визначення категорії правового нігілізму, науковці зазначають, що це явище є результатом певної деформації правосвідомості на окремому історичному етапі розвитку суспільства, тобто у нашому випадку під час процесу політичного транзиту. Адже правовий нігілізм (невизнання законів, негативне ставлення до права)- найбільш поширена форма деформації правосвідомості населення не тільки в авторитарних чи тоталітарних суспільствах, але і в державах, які знаходяться в стадії політичного транзиту (не враховуючи його векторність, чи то від засад демократії до тоталітаризму, чи навпаки).

В Україні до «Революції гідності» право швидше сприймалося суспільним загалом як певна необхідна атрибутка, церемоніал, який обов'язково має мати місце в цивілізованій державі. Імплементуючи відомий вислів І. Канта до подій недавнього минулого, низка прийнятих нормативно-правових актів владою Президента В. Януковича, слугувала не як засіб обмеження сваволі, а як засіб зневажання головної цінності – людської свободи [5, с. 140]. Здавалося б, революційні події в українському суспільстві, яке відмовилося від тоталітарних методів правління, повинні були призвести до формування правової держави, але як тільки громадськість одержала реальну можливість користуватися правами і свободами, відразу парадоксально почав відчуватися низький рівень правової культури суспільства та не-

дооцінене ставлення до права. Беззаперечно, що така ситуація пов'язана з тим, що продовжують існувати такі суспільні відносини, які не охоплені правовим регулюванням, хоча потребують цього. Створюються певні складнощі і надмірна регламентація окремих сторін суспільного життя. Все це спричиняє правовий безлад, війну законів та гілок влади. Деякі науковці вважають, що заплутаність законодавства відкриває простір для волюнтаристських дій посадових осіб, владних структур [6, с.132]. Так звана війна законів та гілок влади – абсурдна і найбільш руйнівна форма правового нігілізму, на основі якої зароджуються всі інші конфлікти між політичними елітами, партіями, владними угрупованнями, фракціями парламенту, науковою громадськістю тощо.

Правова система перехідних суспільств, які є складником політичного транзиту, характеризуються такими рисами правового нігілізму, як правові колізії, суперечності між законодавчими нормами, існуванням таких правових актів, які взаємовиключають один одного, відсутністю синхронізації та узгодженості правових норм, що призводить до порушення «цивілізаційних» правил поведінки в таких суспільствах. Щодо України, то як приклад зазначеного є посилення регіонального сепаратизму, активізація соціальної напруги щодо територіальної федерації частини держави, низький рівень правосвідомості та морально-психологічна нестабільність «проросійської» громадськості, що призвели до політичної дестабілізації, економічних негараздів, конфронтації нелегітимних владних інституцій, і наостанок, до затяжних військових дій та загибелі людей на сході нашої держави. Безсилля права не може сприяти позитивному ставленню до нього, а викликає лише невдоволення і протест.

Але сучасне покоління українців на часі створило надскладний проект, реалізація якого унеможливує тенденції неототалітарної та недемократичної форми розвитку українського суспільства. Відомий політолог З. Бжежинський серед трьох фаз постсоціалістичної трансформації виділяє політичні ознаки процесу стабілізації, серед яких: реалізація засад демократії в практичній

політиці, наявність вільної преси, демократичних об'єднань та суспільно-політичних рухів з метою змінити життя громадян на краще[1]. Так, «революція гідності» посприяла тому, що активна громадськість в Україні стала, перш за все, цим демократичним об'єднанням, запорукою зародження оновленої правосвідомості та тих суспільних змін, що позбавили Україну від ідеології інформаційного тоталітаризму та забезпечили масовий організований протест найактивніших суспільних верств.

Висновки

Зростаючий кризовий політичний стан будь-якого суспільства призводить до системних проявів правового нігілізму, як однієї з форм правосвідомості. Відсутність процесів реформування в державі породжує необхідність підміни законності у процесі прийняття важливих рішень «політичною», «ідеологічною» чи «економічно-прагматичною» законністю. Правовий нігілізм, як форма правосвідомості, спонукає певні політичні об'єднання, олігархічні еліти чи кримінальні угруповання, до реалізації власних інтересів за межами правового поля. «Революція гідності» прискорила трансформацію авторизованої суспільної правосвідомості українців до поступово зростаючої, демократичної правосвідомості, як основи високої політико-правової культури та справжньої національної ідентифікації [4, с. 156]. Таким чином, політичний транзит в Україні варто вважати демократичним транзитом, оскільки процес трансформації посттоталітарної української держави відбувається шляхом зародження демократичних інституцій громадянського суспільства.

Література

1. Бельська Т.В. Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara/harkov.ua/e-book/apdu/2008-2/dok/1/09/pdfbrkt=xPS>

SUMMARY

The article clarified the causes of legal nihilism as a certain form of legal consciousness of the Ukrainian society is in a stage of political transition. Indicated that the main source of the emergence of legal nihilism is the state of crisis of the political system of Ukraine and, accordingly, one of its components - the legal subsystem. It is proved that the solution to the problem of legal nihilism is closely related to overcoming political instability in Ukraine on the modern stage. Shows the influence of the «Revolution of dignity» on the formation of legal consciousness of Ukrainians. Observed that the revolutionary events contributed to the formation of new Ukrainian society, and the public became, the democratic Union, the key to the emergence of social changes that saved Ukraine from the ideology of information totalitarianism and provided mass organized protest of the most active social strata at the end of 2013.

2. Бунецький Л. Політичний транзит України: інституційний аспект // Вісник СевДГУ. Вип. 91: Політологія: зб.наук.пр. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. – С.49 – 57.

3. Зеленько Г. Контексти політичного лідерства на постсоціалістичному просторі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=1&n=61&c=1342>

4. Жебровський П. Жити по-людськи / П. Жебровський. – К.: «Друкарня» Бізнес-поліграф», 2014. – 208 с.

5. Кант И. Сочинения: в 6 т. / И. Кант. – Москва: ЧОРО, 1965. – Т.4. Ч.2, -С.140.

6. Тодика Ю.Н. Конституционные основы формирования правовой культуры / Ю.Н. Тодика. – Х., 2001. – 160 с.

7. Ушаков О.М. Стан правового правопорядку в сучасному українському суспільстві та етапи його формування / О.М. Ушаков. // Зб. Держава і право. – К, 2008. – Вип. 24. – С.313